

НИКОЛОВА О. О.

*(Запорізький національний університет)***МОВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ МІФОПРОСТОРУ ПОЕЗІЇ Е. А. ПО**

Стаття присвячена розгляду мовних засобів репрезентації міфопростору у поезії знаного американського романтика – Е. А. По (на матеріалі «The Raven», «Lenore», «The Sleeper», «Eldorado», «The Lake», «A Dream Within A Dream», «Eulalie»). В статті вказано на перспективність лінгвістичних досліджень хронотопу в цілому та міфологічних часу й простору зокрема, охарактеризовано феномен міфопростору. Результати аналізу творів доводять, що актуалізація міфопростору в поезії Е. А. По здійснюється за допомогою різноманітних лексичних засобів (міфонім, теоніми, міфологічні та релігійні топоніми, меморативний топонім – Ельдорадо): таким чином згадуються знакові топоси античної міфології (підземне царство – Аїд), аксіологічні координати християнської системи світу (Рай, Небеса тощо). Автор використовує зазначені вище лексичні ресурси задля створення оригінальних тропів (перифрази, метафори, порівняння тощо). Окремо акцентовано вагому роль образних мовних зворотів, які сприяють формуванню асоціативних рядів, пов'язаних із концептами «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ», шляхом виділення бінарних антиномій «верх – низ», «світ – темрява». Їхнє функціональне призначення зумовлено настановою на вираження притаманної романтизму ідеї органічної єдності земного світу та потойбічного, буття та небуття, що віддзеркалює особливості міфологічного світосприйняття. Вербальне моделювання міфопростору в поезії Е. А. По цілком узгоджується із іманентною романтизму тенденцією реміфологізації. Давнина та сьогодення утворюються своєрідний континуум, у якому перебуває ліричний герой американського романтика: на перетині різних просторових та часових сфер, він намагається спілкуватися з Вічністю. Матеріали статті окреслюють також горизонти подальших наукових пошуків у вказаному напрямку задля систематизації відповідного мовного матеріалу.

Ключові слова: хронотоп, міф, міфопростір, оніми, топоніми, теоніми, романтизм, бінарні антиномії.

Nikolova O. O. Verbal means of the mythological space representation in the poetry of E. A. Poe. The article focuses on verbal means of the mythological space representation in the poetry of a well-known American romancist – E. A. Poe (case study "The Raven", "Lenore", "The Sleeper", "Eldorado", "The Lake", "A Dream Within A Dream", "Eulalie"). It deals with the linguistic study of chronotop in general and the mythological time and space in particular. The phenomenon of mithospace is described. The results of the analysis prove that the actualization of the mythological space in the poetry of E. A. Poe is carried out by various lexical means (mythology, theonimes, mythological and religious toponyms, the memorable toponym - Eldorado). Thus the topos of ancient mythology (the underground kingdom - Aid) and axes of the Christian system of the world (Paradise, Heaven, etc.) are revealed.

The author uses these lexical means to create original tropes (periphrasis, metaphors, similes, etc.). The importance of figurative repetitions is emphasized. The associative rows connected with the concepts "LIFE - DEATH" are formed by binary antinomies "UP - DOWN", "LIGHT - DARKNESS". Their function is determined by the romanticism idea of organic unity of real and unreal worlds, existence and non-existence, which reflect the peculiarities of the mythological worldview. Verbal modification of the mythological space in E. A. Poe poetry is predetermined by the tendency of romanticism to remithologization. Ancient and present make a continuum in which the lyrical hero of American romance tries to communicate with Eternity in various times and spaces.

Key words: chronotope, myth, mithospace, onym, toponym, theonim, romanticism, binary antinomies.

«Міф та художня творчість» – галузь досліджень, що приваблює багатьох літературознавців та лінгвістів, а також має великий потенціал для міждисциплінарних студій [Ніколова 2108, с. 89]. Міфопоетичний аспект дає значні можливості для висвітлення експліцитних та імпліцитних смислів, виводить твори за межі вузьконаціональних/-часових контекстів.

На увагу науковців заслуговують не лише мотивні, сюжетні, образні «запозичення» (літературознавчі розвідки), але й мовні засоби актуалізації міфологічних алюзій/ремінісценцій, зокрема й задля створення особливого хронотопу, який надає художньому світу символічності, відкриваючи нові – неосяжні – обрії для інтерпретацій.

Щодо питання специфіки часових та просторових образів творчості Е. А. По, то тут слід зважати на наступні фактори. З одного боку, в цьому плані традиційно «популярністю» користуються не так вірші, як новели. Насамперед йдеться, звичайно ж, про готичний хронотоп «психологічних», містичних новел ([Заломкіна 2003; Блинова, Подоляк 2016] тощо). Всебічно проаналізована поема в прозі «Євріка» (наприклад, [Francis E. Antosca 1970; McCaslin 1973]). З іншого боку, автори праць, присвячених аналізу міфологічного матеріалу в творах знаного американського романтика, не концентруються навмисне саме на мовних засобах створення міфопростору поезії, тим більше відкритою залишається проблема їхнього

концептуального впорядкування, класифікації ([Francis E. Antosca 1970; Черницкая 2005; Уракова 2008; Шарданова 2008] тощо). Це й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – визначити основні мовні засоби актуалізації міфопростору поезії Е. А. По. та окресли горизонти подальших наукових пошуків у цьому напрямку задля систематизації відповідного матеріалу.

Завдання дослідження відображають головні етапи досягнення мети: дати загальну характеристику поняття «міфопростір» та вказати на перспективи його лінгвістичних студій, диференціювати та класифікувати основні мовні засоби створення міфопростору у поезії Е. А. По з вказівкою на їхнє функціональне призначення в художньому світі американського романтика.

Об'єкт дослідження – тексти поезії Е. А. По («The Raven», «Lenore», «The Sleeper», «Eldorado», «The Lake», «A Dream Within A Dream», «Eulalie»).

Предмет дослідження – основні мовні засоби актуалізації міфопростору у перерахованих вище творах Е. А. По.

Фахівцям відомо, що поняття «хронотопу» було введено у літературознавство М. Бахтіним, який визначив його як єдність художніх простору та часу [Бахтин 1975, с. 246]. Враховуючи обмежені можливості статті та величезну кількість ґрунтовних наукових розвідок, присвячених дослідженню хронотопу в творах різних майстрів слова (які, окрім іншого, містять вказівки на систематизовані тенденції розвитку історії цього питання), ми не маємо на меті вичерпно схарактеризувати відповідні надбання.

Натомість вважаємо за потрібне наголосити на значущості плідних спроб лінгвістичного аналізу цього феномену [Троицкая 2008; Кандрашкина 2011; Приходченко 2017] тощо. Так, наприклад, цілком слушно зазначає О. Переяслова: «Проблема вивчення художнього хронотопу не втрачає дискурсивної актуальності в сучасному мовознавстві внаслідок динамічного оновлення наукових парадигм, у межах яких по-різному трактують один і той же дослідницький об'єкт... Тож дослідження художньої природи хронотопу, виявлення його ознак та способів вербального відтворення в тексті, а також визначення текстотвірних функцій та образних навантажень часопростору в літературному творі перебуває в актуальних площинах теорії словесності» [Переяслова 2012, с. 192].

Існують різноманітні види як часових, так і просторових образів, серед яких на особливу увагу заслуговують міфологічні. Міфопростір художнього твору – поняття доволі широке, що включає в себе систему просторових координат, які віддзеркалюють міфологічні уявлення про Всесвіт, відображають особливості міфологічного світосприйняття. Так, зокрема, детально окреслює специфіку міфопоетичного простору В. Топоров [Топоров 1983]. Окрім іншого, міфопростір може створюватися за допомогою алюзій та ремінісценцій, що викликають асоціації зі знаковими топосами певних традиціоналізованих культурних феноменів («міфів» в широкому значенні цього слова – «біблійного» або «християнського», «літературного», наприклад, «фаустівський міф» тощо). Йдеться, звичайно ж, не про заперечення цілком очевидної різниці між міфом та релігією, міфом та художньою творчістю, а про використання усталених понять.

Перспективність не лише літературознавчих, але й лінгвістичних розвідок, присвячених аналізу міфопростору, не підпадає сумнівам. М. Стельмах, диференціюючи провідні напрямки пошуків, вказує: «Процес осмислення простору передбачав як реальне пізнання світу, так і фантастичні, суб'єктивні образи та ідеї. У результаті цього просторова картина світу має яскраво виражену національну специфіку, а локативи можуть бути матеріалом для виявлення мовної картини світу» [Стельмах 2009, с. 208].

Розгляд та систематизація мовних засобів, що актуалізують міфопростір, сприяють також кращому розумінню поглядів, психології, особистості митця, ідейно-естетичної специфіки досліджуваного літературного напрямку тощо.

Е. А. По, які і більшість романтиків, зі зрозумілих причин не залишається байдужим до міфології (фахівцям відомі непоодинокі факти звернення європейських романтиків до

надбань античної міфології, скарбниці образів та сюжетів Біблії, цікавість американських романтиків також й до міфології індіанців тощо). У поезії Е. А. По спостерігаємо органічне поєднання міфологем різноманітного генезису, трансформованих відповідно до авторської концепції. Художній світ його віршів та поем існує в оригінальному міфопросторі, створеному за допомогою різноманітних мовних засобів.

По-перше, вважаємо за потрібне звернути увагу на прийоми актуалізації асоціацій із відомими просторовими образами міфологічних систем через творче обігрування відповідної знакової лексики (онімів). Так, ліричний герой «Ворона» («The Raven») закликає зловісного посланця Смерті повернутися «*on the Night's Plutonian shore*», тобто до царства мертвих:

«*Ghastly grim and ancient Rave wandering from the Nightly shore – Tell me what thy lordly name is on the Night's Plutonian shore!*» [Poe]. «*Get thee back into the tempest and the Night's Plutonian shore!*» [Poe].

Промовистий перифраз, створений з використанням міфоніма, посилює настрої відчаю героя, що втратив кохану, та сприяє формуванню опозицій «життя – смерть», «земний світ – світ потойбічний».

Також відповідну функцію виконує згадка річок, що протікають в підземному царстві – річки мертвих та річки забуття. За допомогою міфологічних гідронімів створюються яскраві образні звороти (метафора, порівняння):

«*Ah, broken is the golden bowl! / The spirit flown forever! / Let the bell toll! – / A saintly soul Glides down the Stygian river!*» [Poe] («Lenore»). «*The rosemary nods upon the grave; / The lily lolls upon the wave; / Wrapping the fog about its breast, / The ruin molds into rest; / Looking like Lethë, see!*» [Poe] («The Sleeper»).

Давнина та сьогодення утворюються своєрідний континуум, у якому перебуває ліричний герой американського романтика: на перетині різних просторових та часових сфер, він ніби намагається говорити з Вічністю. Окрім топонімів античної міфології окремо розглянемо меморативний топонім, семантика якого пов'язана із уявленнями про «рай земний», країну незчислених багатств – «Ельдорадо» («Eldorado»).

В поезії Е. А. По Ельдорадо – недосяжний ідеал (концептуально значуща категорія романтизму), який лише умовно існує в абстрактному міфопросторі, актуалізованому за допомогою тропів та стилістичних фігур. Показовими у цьому плані є символічні антитези, що співвідносяться з бінарними антиноміями міфологічного світу, парними концептами («ВЕРХ – НИЗ», «СВІТ – ТЕМРЯВА», «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ»): «*In sunshine and in shadow*», «*Over the Mountains / Of the Moon, / Down the Valley of the Shadow*» [Poe]. Асоціативний ланцюг «верх – світ – життя» утворюється знаковими образами сонця, місяця, гори, «низ – темрява – смерть» – долини та тіней. Абстрактний хронотоп вірша знову переносить реципієнта у Вічність.

Неодноразове повторення однієї лексеми «*shadow*» у невеликому вірші вказує на її суттєву смислотворчу функцію, що може бути інтерпретована як вираження ідеї нерозривної єдності життя та смерті, іманентної міфологічній свідомості. А «*the Valley of the Shadow*» органічно доповнює групу концептуальних метафор, диференційованих вище, адже всі вони віддзеркалюють типові для романтизму уявлення про взаємозв'язок буття та небуття.

Тінь-пілігрим («*pilgrim shadow*») є своєрідним медіатором (посередником між світом живих та мертвих): поява лімінальної фігури, яка належить водночас двом просторовим сферам (земній та потойбічній) актуалізує код міфопростору, організуючи його як ієрархічну структуру [Топоров 1983]. У «Вороні» відповідну роль виконує потойбічний посланець – чорний птах.

По-друге, необхідно зазначити, що в міфопросторі поезії Е. А. По вагому роль відіграє образ раю як основна аксіологічна координата християнської системи світу (пекло практично не згадується). Серед основних вербальних засобів метафоричної репрезентації – релігійна топоніміка та теоніми.

В першому випадку згадується Едем, Небеса. «*Whose wildering thought could even make/ An Eden of that dim lake*». («*The Lake*») [Poe]. «*The lady sleeps! Oh, may her sleep,/ Which is enduring, so be deep!/Heaven have her in its sacred keep!*» [Poe] («*The Sleeper*»).

У другому випадку ліричний герой у спогадах та тугою за померлою коханою доволі часто говорить про янголів, Бога, серафимів (часто саме таким чином акцентується «небесна» сутність дівчини):

«*From my books surcease of sorrow – sorrow for the lost Lenore –/ For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore*». «*Then, methought, the air grew denser, perfumed from an unseen censer/ Swung by seraphim whose foot-falls tinkled on the tufted floor./ «Wretch», I cried, «thy God hath lent thee – by these angels he hath sent thee /Respite – respite and nepenthe from thy memories of Lenore;/ Quaff, oh quaff this kind nepenthe and forget this lost Lenore!*». «*By that Heaven that bends above us – by that God we both adore – / Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn,/ It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore – /Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore*» [Poe] («*The Raven*»). «*From grief and moan/ To a gold throne/ Beside the King of Heaven!*» («*Lenore*»). «*This chamber changed for one more holy,/ This bed for one more melancholy, I pray to God that she may lie/ For ever with unopened eye,/ While the pale sheeted ghosts go by!*» [Poe] («*The Sleeper*»).

Неабияке значення має також метафора сну, адже, як слушно зазначає О. Приходченко, «життя та смерть поєднуються уві сні», «локус сну не визначено» бо це «буття та небуття одночасно» [Приходченко 2017, с. 127]: «*All that we see or seem/Is but a dream within a dream*» [Poe] («*A Dream Within A Dream*»).

Аналіз бінарних антиномій «життя – смерть» («земний світ – світ потойбічний») в контексті поезій Е. А. По, об'єднаних образом померлої коханої, дозволяє умовно диференціювати дві провідні (протилежні) тенденції їхньої конотації (на думку В. Топорова, міфопоетичний простір «різнорідний, а його частини мають різну цінність» [Топоров 198]).

З одного боку, земний світ має негативне забарвлення для ліричного героя, який переживає біль втрати, він пов'язаний із стражданням та самотністю. Це темне сьогодення. Натомість небеса обіцяють насолоду від зустрічі з рідною душею – у світлому майбутньому, у Вічності. За допомогою лексики, що маркує таке семантичне наповнення концептуальних категорій, поет підкреслює цю опозицію:

«*I dwelt alone/ In a world of moan* [Poe] («*Eulalie*»). «*Once upon a midnight dreary, while I pondered, weak and weary*»; «*Ah, distinctly I remember it was in the bleak December*»; «*Eagerly I wished the morrow; – vainly I had sought to borrow/ From my books surcease of sorrow - sorrow for the lost Lenore –/ For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore –/Nameless here for evermore* [Poe] («*The Raven*»). Така ієрархічна структура буття узгоджується із християнським світосприйняттям.

З іншого боку, наприклад, у вірші «*Annabel Lee*» здійснюється вербальне моделювання міфопростору, у якому змінюються аксіологічні домінанти: земний світ сприймається ліричним героєм зі знаком «плюс», потойбічний – зі знаком «мінус». Небеса ніби заздять щастю закоханих, жадають їхньої розлуки.

З цією метою Е. А. По використовує знову ж таки теоніми для створення образних мовних зворотів: «*With a love that the wingéd seraphs of Heaven/ Coveted her and me*». «*The angels, not half so happy in Heaven,/Went envying her and me*» [Poe].

Своєрідним сакральним центром Всесвіту для ліричного героя стає могила коханої: «*In her sepulchre there by the sea –/ In her tomb by the side of the sea*» [Poe].

Висновки. Таким чином, наукові розвідки, присвячені розв'язанню питання специфіки вербальних засобів репрезентації хронотопу в цілому та міфологічного часу та простору зокрема, є актуальними для сучасного мовознавства. На окрему увагу заслуговує в цьому аспекті феномен міфопростору (система просторових орієнтирів, що віддзеркалює особливості міфологічного світосприйняття, створює асоціації зі знаковими образами різних міфів в широкому значенні цього слова).

Актуалізація міфопростору в поезії Е. А. По здійснюється насамперед за допомогою різноманітних лексичних засобів, творче обігрування яких породжує оригінальні тропи (перифрази, метафори тощо): міфонім, теоніми, міфологічні та релігійні топоніми, меморативний топонім. В окрему групу умовно можуть бути об'єднані образні мовні звороти, що підпорядковуються меті формування бінарних антиномій «верх – низ», «світ – темрява», органічно пов'язаних із концептами «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ», та поетичному відтворенню іманентної романтизму міфологічної концепції нерозривної єдності земного світу та потойбічного, буття та небуття (тенденція реміфологізації).

Детальний аналіз обраного нами для висвітлення питання засвідчує **перспективи** подальших студій, присвячених вивченню та системному впорядкуванню мовних засобів, використаних для створення хронотопу, у творчості Е. А. По та інших романтиків світової літератури.

Література

- Бахтин М. М. *Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики.* М. : Худож. лит., 1975. С. 234–407.
- Блинова М. П., Подоляк Е. А. *Хронотоп в произведениях Эдгара По и Стивена Кинга. Современные тенденции развития науки и технологий.* 2016. № 2-4. С. 18-22.
- Заломкина Г. В. *Поэтика пространства и времени в готическом сюжете : дис.... к-та филол.наук: 10.01.08. Самара, 2003. 224 с.*
- Ніколова О. О. *Мовні засоби актуалізації релігійно-міфологічного аспекту роману Д. Дефо "The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe". Нова філологія. Збірник наукових праць.* 2018. № 73. С. 89-95.
- Переяслова О. О. *До проблеми наукового вивчення хронотопу як категорії лінгвопоетики. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* 2012. Вип. 34. С. 192–196.
- Приходченко О. О. *Концептуалізація опозиції життя – смерть в готичній картині світу (на матеріалі англійськомовних романів про вампірів) дис.... к-та филол.наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 267 с.*
- Стельмах М. Ю. *Міфопростір «Шагнаме» Фердоусі : опозиція «свій» - «чужий». Сходознавство.* 2009. № 48. С.207-215.
- Топоров В. Н. *Пространство и текст.* URL : http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html
- Троицкая А. Л. *Интертекстуальный хронотоп готического романа (на материале англоязычных произведений) : дис.... к-та филол.наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2008. 179 с.*
- Уракова А. П. *Функция мифа в рассказе Эдгара Аллана По «Похищенное письмо». Поэтика мифа. Современные аспекты.* М. : РГГУ, 2008. С. 56-71.
- Черницкая Л. А. *Семиотика мифа в рассказах Эдгара По.* URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/articles/chernickaya-semiotika-mifa.htm>
- Шарданова И. В. *Анализ мифосимвола «дом» в новелле Э. А. По «Падение дома Ашероу».* URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-mifosimvola-dom-v-novelle-e-po-padenie-doma-asherov>
- Antosca, Francis E. *Tamerlane to Eureka : The Evolution of Poe's Cosmic Myth.* URL : <https://digitalcommons.uri.edu/theses/1364>.
- McCaslin S. E. *Descent : Recovery of the Ground in Eureka Poe's Cosmogonic Myth.* URL : <http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/2972/b1126228x.pdf>.
- Poe E. A. *A Dream Within A Dream.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Eldorado.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Eulalie.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Lenore.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Lake.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Raven.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Sleeper.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.

(Матеріал надійшов до редакції 2.10.18. Прийнято до друку 18.10.18)

УДК: 82-3:811.112.2:8'42

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-74-13>

ПАВЛЕНКО І. Я.

(Запорізький національний університет)

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

На матеріалі сучасної художньої прози про події останнього століття розглянуто характер функціонування німецьких мовних запозичень, особливості їхнього функціонування в говірках та літературній мові, способи адаптації та роль у змалюванні внутрішнього світу аналізованих повістей та романів. Увагу акцентовано на органічності запозичень з німецької в говірки та літературну мову як результат історичного поліетнізму регіонів, про долю яких йдеться, безпосередніх політичних та соціокультурних контактів, через посередництво польської мови та мови ідиш. Дослідження спрямовано на